

CĂLĂTORIA ÎN LUMI NARATIVE POSTMODERNE

rezumat

Teza de doctorat *Călătoria în lumi narrative postmoderne* își propune încă din titlu să-și configureze aria de cercetare, investigarea *toposului călătoriei* în contextul prozei postmoderne românești. Nevoia de investigare a comportamentului cultural al lui *homo viator*, derivă dintr-o nevoie intrinsecă de a descoperi rostul existenței în dinamicitatea ei consubstanțială.

Caracterul inovativ al lucrării constă în abordarea prozei postmoderne din perspectiva tematică a categoriei estetice a călătoriei, în asociere cu studiul alterității, al identității și al fragmentarismului ca stare de a fi a ființei .

Structurat în șase capitole: I. Postmodernismul, II. Simbolistica drumului, III. Călătorii și călătoriile dinspre tradiție înspre postmodernism, IV. Călătoriile scriitorilor români, V. Perspective de lectură, VI. Fragmentarismul ca mod de ființare în postmodernism, studiul de față conține idei, analize și interpretări într-un dialog cultural moderat de vocea unui lector introspectiv care își conștientizează statutul privilegiat și totodată responsabilizat de estetica postmodernistă care deplasează accentul dinspre *intentio auctoris*, înspre *intentio lectoris* (în termenii lui Umberto Eco).

Cercetarea de față este construită printr-o stratificare metodologică, impusă de substanța hibridă a curentului literar care își întinde aria de cuprindere înspre domenii conexe; folosindu-ne de studiul cultural în bună tradiție hermeneutică, de analiza tematică, accesând critica psihanalitică și sociologică vom încerca să cartografiem reperele imaginarului călătoriei în spectrul unor opere selectate după un criteriu subiectiv.

Demersul nostru își focalizează atenția în primul rând pe cartografierea reperelor teoretice subsumate postmodernismului, pe constituirea lui ca fenomen proteic, imposibil de definit prin prisma paradigmelor estetice anterioare. Disputa aprinsă a teoreticienilor străini și români pe marginea acestui subiect demonstrează nucleul cameleonice al prozei postmoderne, care nu se lasă întemnițată de rigiditatea unor formule limitative, textele postmoderne fiind organisme vii, *neoteni* care asemeni ceasurilor din pictura lui Dali, „Persistența memoriei”, sfidează percepțiile morale asupra realului, retrasând din interior coordonate estetice specifice. Astfel sensul procesului hermeneutic se inversează, textul postmodern putând fi investigat pornind din interior înspre exterior, dinspre lumea tesseractului înspre lumea reală, înspre orientarea critică căreia îi sunt tolerate doar orientativ direcțiile de interpretare.

Capitolul al II-lea, Simbolistica drumului, defalcat în patru subcapitole, surprinde ipostazele simbolice (terestre și acvatic), îmbrăcate de motivul drumului, precum și o tipologie a drumurilor cu semnificații specifice; așa cum au fost ele inventariate în literatura de specialitate.

Următorul capitol, capitolul III, *Călătorii și călătoriile, dinspre tradiție înspre postmodernism* este dedicat investigării portretistice a călătorilor și a specificității călătoriilor pe care le întreprindeau aceștia, așa cum se reflectă ele în scrierile românești, din secolul al XIX-lea. În postmodernism se reiau majoritatea acestor tipuri de călători, și de călătorii, însă într-o formă reinterpretată; aceștia păstrează câteva trăsături, dar dobândesc și atribute noi sau chiar apar tipologii noi: *rătăcitorul* din operele lui Daniel Vighi, *nihilistul* lui Mircea Cărtărescu, călătorul între două lumi/indecisul/dezrădăcinatul, din *Cinci nori colorați pe cerul de răsărit*. *Înstrăinatul* din prozele scurte ale lui Mircea Nedelciu, *călătorul ratat* (neinițiatul care pleacă într-o călătorie care se va finaliza cu un eșec) din *Levantul* cărtărescian, *călătorul interior* din romanul *Exuvii*, *exilatul/autoexilatul* din proza Hertei Müller reprezintă noile portrete de călători întâlnite în textele analizate în această teză de doctorat.

Capitolul IV, *Călătoriile scriitorilor români*, pune în lumină relația indisolubilă între scriitorul de vocație și arta călătoriei, pentru acesta, voiajul devine un laborator de creație, o sursă roditoare care constituie nucleul germinativ al literaturii și al specificității stilistice a fiecărui autor.

Dacă primele patru capitole contextualizează postmodernismul și analizează comparativ motivele afiliate toposului călătoriei, capitolul V, constituie nucleul cercetării noastre, dezvăluind caracterul original al tezei prin lecturile interpretative aplicate pe câțiva prozatori (Alexandru Vlad, Mircea Cărtărescu, Mircea Nedelciu, Simona Popescu, Doina Ruști, Florina Ilis, Herta Müller, Daniel Vighi), considerați a fi reprezentativi pentru configurarea unei imagini de ansamblu asupra metamorfozelor toposului călătoriei survenite în urma fenomenului de re-construcție și resemantizare declanșat de postmodernism. Aceste *lecturi infidele, posibile*, orientate înspre imaginarul călătoriei sunt susținute de studiile critice consultate, într-un dialog permanent.

Primul subcapitol îl are în centrul atenției pe prozatorul **Alexandru Vlad**. Absența drumurilor devine o constantă în concretizarea temei călătoriei în romanul *Ploile amare*, rătăcirile labirintice ale personajelor în toposul izolat, care devine satul înconjurat de ape, constituie *pseudocălătorii* în universul întunecat al *obsedantului deceniu*, șubreizarea fundației unei lumi tradiționale construite pe rădăcini adânci este urmărită gradat, noroiul perfid, rămas în subteran, înlocuind pentru totdeauna soliditatea pământului de altădată.

Subcapitolul, 5.1.2. *Drumul spre Polul Sud al prozei scurte*, surprinde o altă ipostază postmodernă a călătoriei, *călătoria ca tentăție a limitelor*. Povestirea *Drumul spre Polul Sud*, prelucrează artistic călătoria fără scop, o călătorie care bate la poarta thanatosului. Tema călătoriei se suprapune în text cu aceea a actului creativ, existența personajului alter-ego al autorului este guvernată în majoritatea textelor de principiul descoperirii unui mod de exprimare autentic. *Seducția autoexilului*, ilustrată în proza scurtă Teofil, configurează din discuția celor doi artiști un nou tip de călătorie, *călătoria ca fugă de eșecul artistic*. Jurnalul de călătorii, analizat succint, *Atena, Atena* (1994), descrie coordonatele unei „călătorii-refugiu” din perioada unei Românie a granițelor închise.

Un alt prozator pe care l-am considerat a fi reprezentativ pentru ilustrarea unui *homo viator postmodern*, este și **Mircea Cărtărescu**, care devine subiectul principal al subcapitolului al II-lea. *Călătoriile onirico-fantastice pe străzile realului cărtărescian* dezvăluie maniera personală a prozatorului de a se raporta la imaginarul călătoriei.

Romanul *Orbitor*, devine spațiul de desfășurare a unor călătorii atipice, glisarea dintr-un tip de călătorie în altul face parte din strategia discursivă a naratorului, toate aceste ipostaze postmoderne ale călătoriei evidențiază modificările de paradigmă din interiorul imaginarului călătoriei. Se dezvăluie astfel în țesătura textuală: *călătorii fascinante prin fluidul memoriei, călătorii onirice, călătorii în sens invers, rătăcirii și vagabondări, călătorii înspre nimic, drumuri ezoterice, călătorii în propria corporalitate. Motivul rătăcirii, al uterului matern și al viscerelor* revin redundant în țesătura prozei pentru a configura imaginea unui *labirint stratificat*, compus din falii ale realității, ale visului, dar și ale propriei corporalități. Călătoria în romanul lui Mircea Cărtărescu devine *parcurs fără sens* al unor spații fără contururi clare, peregrinări stereotipe într-un univers polimorf cvasireal - cvasivirtual, concentric, închis în propria angoasă și inutilitate.

Motivul păpușilor rusești, al undelor concentrice, al tesseractului despre care vorbesc exegeții devin noua geografie postmodernă, multidimensională, opusă linearității și bidimensionalului literaturii anterioare. Spațiile securizante ale interbelicilor vor fi înlocuite, așa cum observa și Irina Petraș în lucrarea, *Oglinda și drumul. Scriitori contemporani*, cu spații atipice, insecurizante (strada, uzina, șantierul). Aceste rupturi la nivelul spațialității și al temporalității conduc personajul postmodernist adeseori înspre un comportament autist.

Un alt text apreciat al autoului, *Levantul* pune în scenă *o călătorie spre o falsă inițiere*, parodia infuzând textul de la un capăt la celălalt. Drumul apare în *Levantul*, într-o manieră contorsionată, el nemaifiind *marele drum* al devenirii, al descoperirii destinului și al împlinirii acestuia, ci o suită de fragmente de drum de rang inferior: străduțe înguste, ulițe

dosite, văi, canale. Imaginea acestui labirint inferior, fragmentat, construit din canale, ulițe, văi, pivnițe, grote, trepte care coboară, sunt reflectarea obsesiilor și dezorientării personajelor care populează această lume lipsită de sens și de perspectivă.

Călătoria în lumi și prin lumi are la acest prozator cu limbaj viu și proteic o semnificație multiplă, fiind în primul rând o reflectare a unei imagini degradate a cotidianului care viermuiește prin drumuri inferioare, așa cum ființa umană își târăște propria conștiință ancestrală, iar pe de altă parte re poziționează instanțele narative în universul complex al procesului interpretativ, singura inițiere posibilă constituindu-se la nivel metatextual.

Al treilea nume sonor din lista lecturilor noastre exegetice este **Mircea Nedelciu**, subcapitolul 5.3. *Ipostaze ale traversării în proza scurtă a lui Mircea Nedelciu* urmărește dimensiunile spațiale ale toposului călătoriei.

Proza scurtă a autorului cunoaște o varietate de ipostaze ale călătoriei și călătorului, în mundanul cotidian, adevărind, astfel, înclinația lui Nedelciu înspre surprinderea devenirii umane în contextul transformărilor fulminante ale prezentului. Subcapitolul analizează din perspectiva călătoriei 12 proze scurte pe care le-am considerat a fi cele mai sugestive în acest sens. Astfel *călătoria gratuită, călătoria în vederea negației, vizitele turistice, traversările și desprinderile de spațiul autohton, drumurile fragmentate și exilul* devin variantele de călătorie care construiesc imaginarul nedelcian.

Călătorului din lumea industrializată și uniformizată a regimului comunist, nu-i mai este permisă inițierea prin urmarea unui drum ales, astfel el devine doar *un pasager* care aleargă haotic pe niște trasee prestabilite în încercarea, de fiecare dată eșuată, de a se regăsi pe sine și de a găsi sensul existenței.

O prozatoare inedită ocupă locul central în subcapitolul 5.4. **Doina Ruști**, aceasta întregeste peisajul prozei postmoderne pesimiste (categorie în care am putea să-i integrăm pe ceilalți prozatori abordați în cercetarea noastră) prin revendicarea unei laturi mai optimiste a postmodernismului. Evadarea în metaficțiunea istoriografică, îi permite autoarei să se joace cu convențiile universului construit în așa manieră încât să scape de influența fărâmițării valorilor absolute. Astfel călătoriile pe care ea le propune, în cele două texte pe care le-am supus lecturii critice, *Zogru* și *Manuscrisul fanariot*, sunt *călătorii în căutarea erosului* și a împlinirii prin iubire.

Zogru trebuie citit ca un roman al inițierii, prin triada Eros - Thanatos - călătorie. *Manuscrisul fanariot*, cel de-al doilea text al prozatoarei Doina Ruști descrie o călătorie ca fugă înspre redobândirea/pierderea libertății.

Florina Ilis devine pretextul dialogului hermeneutic din al V-lea subcapitol, investigând ipostazieri ale unor călători contemporani în multiple dimensiuni ale existenței.

Cruciada copiilor valorifică tema călătoriei prin intermediul discursului postmodern pluriperspectivist, punând în lumină diversele fațete de interpretare pe care acest topos preferat al prozatorilor dintotdeauna îl poate dezvolta. Călătoria de relaxare de la începutul romanului va fi investită de-a lungul textului în mai multe roluri, în funcție de disponibilitatea călătorilor de a înțelege fenomenul cruciadei, pentru unii dintre aceștia, ea rămâne la nivelul inițial al percepției, pentru alții, cei care pot percepe fața nevăzută a lumii, se transformă într-o călătorie de inițiere în sacrul universului și în tainele spiritului. Credem că miza acestui roman tocmai în aceasta rezidă, în libertatea de opțiune personală în fața întâlnirilor și evenimentelor desfășurate în cotidian.

Re-lectura romanului din perspectiva toposului călătoriei dezvăluie mai multe tipuri de călătorii multidimensionale în funcție de nivelul de înțelegere și de inițiere a fiecărui călător din trenul vacanței: *călătoria ca oportunitate de schimbare a percepției asupra realității*, *călătoria ancestrală*, *călătoria în subteranele vinovăției*, *călătoria ca inițiere erotică*, *pelerinaj pentru împlinirea unei viziuni sacre*, *evadarea din realitatea concretă în universul virtual*, *călătoria de tip misiune*, *călătoria prin drog*, *călătoria înspre lumea copiilor*, *o călătorie pentru revendicarea puterii*, *drumul spre înălțarea spirituală*, *drumuri ficționale*.

Cercetarea noastră continuă cu un subcapitol care prelucrează un paralelism tematic între prozatoarea anterior menționată și Herta Müller. Ambele prozatoare în romanele lor: *Cinci nori colorați pe cerul de răsărit* și *Călătorie într-un picior* pun în discuție protagoniștii în ipostaza unor *călători între două lumi*.

În următorul subcapitol al tezei noastre, **Simona Popescu** își scrie propriile *drumuri pe dinăuntru* (Gh. Crăciun), în paginile romanului *Exuvii*. Toposul călătoriei se conturează în acest *roman-matrioșcă*, atât la nivel identitar, cât și la nivel emoțional și textual, protagonista ajunge la finalul *călătoriei inițiatice* urmărind un traseu interior concentric. Ea devine propriul ei ghid și mentor, urmărind succesiv prefacerile *exuviale* pe diferite vârste de tranziție. Raportul cu alteritatea este unul minimal, modelele urmate în copilărie, sunt înlocuite în adolescență de retragerea în cavernele cărților și ale spiritului.

O scurtă analiză exegetică a poemului *Efeb cu cypripedium*, realizată de Ion Pop pare a surprinde esența romanului *Exuvii*: „rafinată odă închinată unei făpturi androgine, rătăcite frumos în lumea prozaică și brutală”¹.

¹ Ion Pop, *art. cit.*, p. 6.

Ultimul subcapitol al capitolului V, dezvăluie încarnarea călătoriei în universul cenușiului cotidian al prozatorului, **Daniel Vighi**. Plecând de la volumul de proze scurte *Povestiri cu Strada Depozitului*, înspre romanul, *Istoria din cutia de pantofi*, ni se înfățișează un spațiu urban insipid, lipsit de orice efluvii sentimentale. Călătoriile din zona cenușiului urban iau mai multe forme: *călătoria în vis ca formă de evadare din cotidianul monoton, plimbările dintre două schimburi, ieșirile la cinematograful sau la cofetărie, excursiile fără satisfacții sufletești*.

Strada principală apare frecvent în povestiri, alături de *garduri de beton, porți de fier, garduri negre*, străzi pustii sau dimpotrivă suprapopulate, conturând un *univers fracturat*, porționat în sectoare și raioane, în care fiecărui individ îi sunt trasate sarcinile muncitorești, pe care le execută cu resemnare fără nicio urmă de revoltă. Viața personajelor pare a fi suspendată de bunăvoie, limitată fiind la niște gesturi mecanice, care imită mișcările robotice ale mașinăriei sociale. *Naveta personajelor* devine o metaforă a vieții monotone, repetitive, muncitorii, (executanți mutilați sufletește) nefiind altceva decât produsele de serie ale marelui utilaj social.

Istoria din cutia de pantofi, sub semnătura aceluiași Daniel Vighi, evidențiază *eternul rătăcitor, pierdut în lumi de carton*. Centrul operei devine *călătoria rătăcitoare* a lui Ahasverus, devenit personaj livresc, întruchiparea scriitorului în căutarea unor revelații personale.

Ultimul capitol al cercetării noastre are un titlu sugestiv: *VI. Fragmentarismul ca mod de ființare în postmodernism*. Călătoriile postmoderniștilor nu mai pot sonda acele *terrae incognitae*, pe care marii exploratori, precum Columb le descopereau, necunoscutul de azi se mai găsește doar în grotle interioare, pentru cei care au curajul să se încumete în explorarea lor. Călătorul postmodern este un Don Quijote interior al timpului său, care se luptă cu propriile himere.

Homo contemporaneus, asaltat de civilizația imaginii și a muzicii zgomotoase, resimte *oboseala istorică* de care vorbea Spengler și se refugiază în *gândirea slabă* prefigurată de Vattimo îndepărtându-se de adevărurile absolute; totul e părere, epoca postmodernă devine epoca postadevărului, a postumanismului. Rezultă din tot acest proces sfâșietor pentru conștiințele superioare, o societate în destrămare, în continuă destructurare, a cărei oglindă fidelă este textul fragmentat postmodern. Această *prelingere de umbră* (Ion Pop) nu mai permite accesarea adevărului, decât în scurte momente de revelație pentru acei călători excepționali, introspectivi care sunt niște inși aleși și care pot recupera și pot înțelege aceste reziduri de cunoaștere.

Investigând modalitatea în care această temă fundamentală în tradiția literară anterioară se raportează la noile paradigme, constatăm o pierdere a funcționalității principale a călătoriei ca parcurgere efectivă a lumilor narative cu scopul de inițiere a eroului în tainele cunoașterii și ale vieții, în favoarea unor *microcălătorii fragmentate*, de cele mai multe ori interioare sau situate în altă dimensiune temporală.

Marele mit al călătoriei a murit în forma lui de bază, a fost segmentat în postmodernism, asemeni uriașului Imyr din mitologia nordică, iar din fragmentele sfâșiate ale corpului său s-au constituit forme personalizate, degradate, parodiate ale călătoriei; plimbări, traversări, călătorii fără țintă, călătorii labirintice, călătorii retrospective secvențiale, rătăcirii, vagabondări, călătorii interioare(pe axa verticală), călătorii onirice, călătorii inițiatice ratate, călătorii temporale. Pulverizarea discursului, a universului multiform și a imaginii despre sine a omului conduce la fragmentarea marilor paradigme, *postmodernul poartă masca unui călător ratat sub care mocnesc căutările unui introspectiv*.